

ר' יצחק אמיתי

חבל עזה – אתגר מימי בראשית*

- א. חן המקום על יושביו
- ב. ארץ פלשתים בגבולות ארץ-ישראל
- ג. ארץ ישראל, מצרים, ופלשתים ביניהם
- ד. מושב הנחותים שבאומות
- ה. האבות וארץ פלשתים
 1. אברהם אבינו
 2. יצחק אבינו
 3. יעקב אבינו עוקר נטיעות אברהם
- ו. עיכוב בירושית חבל ארץ פלשתים
- ז. דברי חז"ל על אזור ארץ פלשתים
- ח. אזור עזה בנחלת יהודה
- ט. חורבן ובנין
- י. האתגר לזמננו

א. חן המקום על יושביו

לכל מקום ומקום יש יחוד רוחני המשפיע על יושביו, כדברי חז"ל "המקום גורם" (סנהדרין יד ע"ב).

בימים אלה מתקיים מאבק על המשך התיישבותינו בחבל עזה. בעקבות ההתנגדות לאחזתנו בחבל ארץ זה, הקב"ה מזמין לידינו את האפשרות והחובה לברר את קדושת מקום זה, ובכך נזכה בו. (ע"פ שפת אמת חקת תרל"ה)

* מאמר זה פורסם בגירסה ראשונה, המעין תשמ"ג.

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

רצועת עזה ודרום מערב ארץ ישראל מהווים אזור שהאחיזה בו קשה, ונסיונות הישיבה בו רצופים נפילות וכשלונות, מימי בראשית, ומוטלת עלינו אחריות לתקן אזור זה.¹

נעיין ביחסם של האבות לאזור, ובקשר שלנו אליו בעקבות יחס זה.

ב. ארץ פלשתים בגבולות ארץ-ישראל

רצועת עזה ודרום מערב ארץ-ישראל (חבל ימית) שוכנים בתוך גבולות ארץ-ישראל. כידוע, לגבי גבולה הדרומי של א"י – היינו נחל מצרים, חלוקים המפרשים בין קביעתו בוואדי אל עריש² לבין הנילוס באחת משלוחותיו המזרחיות.³ ההפרש ביניהם⁴ הוא לגבי מרבית סיני ועל שטח מסוים מערבית לתעלת סואץ (או לפחות של צפון ומרכז סיני), אך כל האזור שצפונית מזרחית לוואדי אל עריש – כולל חבל ימית – **אינו כלול במחלוקת, והוא ודאי בגבולות ארץ ישראל המובאים בפרשת מסעי (במדבר לד).**⁵ מאידך ישנם דיונים אם שטח זה נכלל בגבולות עולי מצרים ו/או עולי בבל.

1. כדברי השם משמואל (הגדה של פסח, מ"ו) "כי מאחר שהיה חיסרון וחטא בצד מה באברהם אבינו ע"ה – צריכים ישראל לתקן זה".
2. רס"ג, האברבנאל, רבינו בחיי, ראב"ע, כפתור ופרח, רדב"ז, חמרא וחיי, רצב"ג, אדמת קודש, תבואות הארץ, הגר"מ טוקצנסקי.
3. תרגום יונתן בן עוזיאל, תרגום ירושלמי, ריף, הר"ש סיוליא, רש"י רמב"ם, רמב"ן, תוס', רד"ק, בעל המאור, החבר בכוזרי, תוס' יו"ט, מזרחי, שפתי חכמים, תפארת ישראל, מהר"ש, הגר"א אגרת "ארחות-עולם" לר' אברהם בריצול, החוקר בר דרומא, וכך פסק הגר"ש גורן.
4. רבותינו מביאים שההבדל בין שתי שיטות אלו הוא לגבי גבולות מצוות הכיבוש, אך לגבי גבולות ההבטחה כולם יודו שהם בנילוס, ושע"כ תהיה המחלוקת לגבי מלחמה יזומה על חצי האי סיני. אך אם זכינו שנכבש, ודאי שאין לוותר. ויש שסוברים שאף לשיטה הקובעת את הגבול בנילוס, בכ"ז חצי האי סיני יהיה בגבולנו אך לא בבעלותנו.
5. כאן מדובר בגבולות לזמה"ז, אך לעתד"ל "עתידה א"י להתפשט וגם מצרים תכנס בגבולות א"י" (הראי"ה קוק, שמועות ראי"ה, פרשת מקץ, עמ' צט).

ר' יצחק אמיתי

ג. ארץ ישראל, מצרים, ופלשתים ביניהם

חבל ארץ זה שוכן על שטח שהיה קרוי בעבר ארץ פלשתים,⁶ סמוך לגבול מצרים. ארץ מצרים היא "מקום טומאה" (שמות רבה טו, יט). ובספרי פנימיות נאמר ש"ערות הארץ" היא,⁷ "מצרים" – אתר דלא אשתכח בה רזא דמהימנותא כלל,⁸ "והיא תוקף הרע",⁹ "שאינן בה נצוצות קדושה"¹⁰ "והיא מקום עב ומגושם ביותר"¹¹ "כי ידוע אשר הארץ יש לה איברים, כמו האדם כידוע מדברי חז"ל, וארץ מצרים היא הגרועה שבכל הארצות, עד שנקראת ערות הארץ, שהיא היותר מזוהם כמו ערות האדם, ואילו א"י הוא המובחר שבכל הארצות, עד שנקרא לב הארץ שהוא יותר זך ונקי שבה".¹² ואף דכל חו"ל תחת ממשלת השרים ו"הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך"¹³ מ"מ במצרים האיסור ביותר, כי מצרים ממש היפך א"י, שהרי "מצרים ערות הארץ".¹⁴

עתידי מצרים הפוך מא"י.¹⁵ בא"י אפילו המדברות יושבו, אך מצרים שנאמר עליה "כגן ה' כארץ מצרים" (בראשית יג, י) "לשממה תהיה" (ויאל ד, יט; יחזקאל לב, יד).

6. מהשם "פלשתים" ניתן לא"י את השם פלסטינה, שבשימוש אצל רודפי ישראל. וכך נאמר בבראשית רבה ופרשת מקץ, "ויהי רעב בארץ" "שלש ארצות בפנקיא, בערביא, ובפלסטינה" וכותבים המפרשים ש"פלסטינה היא ארץ כנען, אשר הנחיל ה' לישראל, והאומות קראוה כן, ע"ש פלשת" (פרוש עץ יוסף, וכן בחידושי הרד"ל ובחידושי מהרז"ו). ואכן קרוב לימי הרומאים (ממציאי השם פלסטינה) נקרא האזור "ארץ הפלשתי" (ספר החשמונאים א' ג, כד).
7. ר' חיים ויטאל, עץ חיים, שער ציור העולמות פרק א.
8. ע"פ זוה"ק ח"א קפה.
9. ליקוטי הלכות, חנוכה, ג, ו.
10. שער החצר, תקלה.
11. נועם אלימלך, פר' תולדות ד"ה ויהי רעב בארץ.
12. באר מים חיים (בראשית מב, ז). בני יששכר אדר ב' י"ב.
13. כתובות קי ע"ב, ספרא ויקרא כה, לח, והשווה לשון הרמב"ם הלכות מלכים סוף פרק ה. וכן "העמים מצרים וישראל מהווים שני קטבים בציר הקוסמולוגי של הידע האלוקי, הרוחני והמוסרי של האנושות" (הרב שלמה גורן, תורת המועדים, עמ' 321).
14. ארץ צבי עה"ת, בראשית כו, ב-כג; שמות יד, יג.
15. שמות רבה יח, ו.

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

בין ארץ מצרים לבין א"י משתרעת ארץ פלשתים. "פלשתים לבדם היו מפסיקים בין מצרים ובין ארץ כנען",¹⁶ וכמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב, עד שאמר לו הקב"ה "גור בארץ הזאת...וישב יצחק בגרר". וארץ זו מארץ כנען המובטחת לאברהם היא.¹⁷

חבל ארץ זה לא רק שסמוך גאוגרפית למצרים אלא שאף יושביו הפלשתים קרובים הם למצרים: "פלשתים קרובים הם למצרים, שנאמר: "ומצרים ילד... אשר יצאו משם פלשתים". "פן ינחם העם" שילחמו עמהם על דבר אשר ברחו מתחת יד מצרים קרוביהם".¹⁸

לא זו בלבד, אלא שאף קרבה רוחנית יש בין ארץ פלשת למצרים. "טומאת ארץ פלשתים וקליפותיה, קרוב לארץ מצרים...ארץ פלשתים ששם התגברות הקליפות".¹⁹ כך שפלשתים הם המקשרים בין כנען ומצרים.²⁰

ואכן אין מחשיבים אותה כעיקר הארץ: "ארץ פלשתים אינה חשובה כא"י עצמה, כארץ ז' הגויים".²¹ ומפרש שם המזרחי: "מפני שגם גרר שהיא ארץ פלשתים – מארץ-ישראל היא כדמשמע וכו'...שאע"פ שאינה חשובה כחור"ל לגמרי מכל מקום גם אינה חשובה כא"י עצמה, ולפיכך חזר ואמר כארץ ז' הגויים כלומר שהיא (=ארץ ז' הגויים) עיקר של א"י". "שרצועה

16. רשב"ם שמות יג, יז. מבחינה מסויימת כל מסעות ישראל במדבר, שימשו ממוצע בין מצרים לא"י, לאור היסוד שהממוצע מכיל בתוכו מתכונות שתי המערכות או המקומות (שמי"ש, במדבר, עמ' תיב).

17. כדברי המפרשים בראשית כו, ועוד. לאברהם ניתנה ארץ כנען בן חם וגבולו מ"צידון בואכה גררה עד עזה". אך הפלשתים יצאו ממצרים בן חם, ואיך ניתנה לאברהם ארץ פלשתים? ניתן לאמר שחבל ארץ זה נקרא פלשת עוד טרם בואם כדברי הרמב"ן (בראשית י, יג) וכבשו להם "ארץ ששמה – פלשת, ונקראו אחר כך פלשתים על שם הארץ". כמו כן משיב הרמב"ן שארץ פלשתים בגבולות ארץ כנען היא כנאמר (יהושע יג, ג): "לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים" אך הפלשתים בני מצרים "כבשו מקצת הארץ וישבו בה".

18. דעת זקנים מבעלי התוס', שמות יג, יז.

19. מאור ושמש, שמות יג, יז.

20. שם משמואל, שמות חלק א עמ' קעג.

21. רש"י בראשית כו, יב.

ר' יצחק אמיתי

היתה יוצאת מארץ פלשתים ונכנסת לתוך א"י, ולא שהיתה א"י בעצמה כי הכתוב קראה 'ארץ פלשתים'²².

אע"פ שמחשיבים ארץ זו ללא ספק כא"י – בכ"ז מבחינה מסוימת מתייחסים אליה שאין היא מעיקר הארץ.

ד. מושב הנחותים שבאומות

באזור זה שכנו הגרועים שבאומות העולם, כוחות רשע המתנגדים לעם ישראל. **ישמעאל:** באר לחי רואי היה באזורנו "בין קדש ובין ברד"²³. כאן מתנוצץ כוחו של ישמעאל כאן מקבל הוא את כחו וברכתו, " ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך, ולא יספר מרב... והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו, ועל פני אחיו ישכון"²⁴. מכאן מובאת קטורה לאברהם לאשה.²⁵

פלשתים: העם העיקרי באזור הוא פלשתים, שנודעו באכזריותם לישראל. איתם היו עיקרי מאבקינו ומלחמותינו, מכיבושם חששנו, ואת עולם הכבד נדרשו מלכנו להסיר. דוקא לפלשתים נשתעבדו ישראל, והדבר נחקק כבר מימי בראשית.²⁶

22. דעת זקנים מבעלי התוס' שמות יג, יז.

23. בין קדש ובין ברד זהה לבין קדש ובין שור (תרגום אונקלוס בראשית ט"ז וי"ד), כ' (א') ושם היא העיר גרר.

24. בראשית טז, יב.

25. בראשית כד, סב, רש"י. מאחר ומקום זה הוא מחוץ לגבולות עולי בבל, דנים המפרשים בשאלה כיצד היתה לה נבואה. ראה: משך חכמה בראשית טז, יג; ובפנים יפות בראשית טז, ח כתב שזה בגבול א"י וחז"ל.

26. "וירדו בדגת הים" (בראשית א, כו) "אילו זכיתם תרדו אף בדגת הים, ואם לא ירדו גת, - כלומר השתעבדו לפלשתים". (בעל הטורים שם).

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

עמלק: עמלק ישב "מחויילה בואך שור אשר על פני מצרים" (שמואל א טו, ז). עמלק יושב עד דרך שור אשר בצפון סיני מול ארץ מצרים (שמואל א כז, ח) באזור קדש ברנע²⁷ שבדרום איזורנו.²⁸

עוים: העוים ישבו בארץ פלשתים.²⁹ יש דעה שהם מבני תימן בן אליפז בכור עשיו, ונקראים עוים ע"ש שאיתו את מקומם או שאיו לאלוהות הרבה, או שכל הרואה אותם אחזתו עוית.³⁰ (יש הסוברים כי הם הרפאים).³¹

ה. האבות וארץ פלשתים

1. אברהם אבינו

אברהם אבינו יוצא לגור בארץ פלשתים, כשהמטרה היא להחזיק בכל הארץ המובטחת לו, כדברי הרד"ק (בראשית כ, א): "ואולי נסע משם לארץ פלשתים כדי לשכון בכל הארץ אשר נתן לו הא-ל, פעם בזה ופעם בזה **כדי שיחזיק בכולה, כי ארץ פלשתים בכלל הארץ שנתן לנו הא-לוה** וארץ פלשתים בכלל ארץ הכנעני היא ומנחלת בני יהודה".

אך אבימלך מלך פלשתים מדגיש לו "הנה **ארצי** לפניך, בטוב בעיניך שב" (בראשית כ, טו).

לאחר הולדת יצחק בא אבימלך לכרות עם אברהם ברית, תוך ידיעה שבעתיד יירש זרע אברהם ארץ זו³² ומדגיש לו "כחסד אשר עשיתי עימך, תעשה עמדי" (בראשית כא, כג), רש"י: "שאמרתי לך הנה **ארצי** לפניך".

27. בראשית יד, ז רש"י ורמב"ן.

28. עיר עמלק שוכנת ב"נחל" (שמואל א טו, ח). יהודה קיל, מציע לזהותה בעיר השוכנת בנחל מצרים. ואכן רבי יעקב עמדין מסמך את עמלק כשוכן בין ארץ פלשתים לארץ מצרים (מפתו משנת תקפ"ה), וכן במפת ר' יחיאל בר יוסף (משנת ת"ר) ומפת ר' גרשון חנוך ליינער (משנת תרל"ג). רבי אביגדור מאלקאוו מסמך במפתו (משנת תרנ"ד) את "מושב עמלק" בין "חצר אדר" ו"עצמונה" למדבר איתם שבסיני (השמות מתוך מפתו).

29. חולין ס ע"ב; דברים ב, כג רש"י. עין יהושע יג, ג.

30. חולין ס ע"ב.

31. רמב"ן דברים כ, כג ע"פ מדרש רבה.

32. הכתב והקבלה בראשית כא, כג.

ר' יצחק אמיתי

הרד"ק מפרש שהמחלוקת סובבת על הבעלות על הארץ. היתה הסכמה שמרכז הנגב, אזור באר שבע, שייך לאברהם, אך הריב היה על מערב הנגב, אזור החוף ארץ פלשתים. אברהם נלחם על אזור באר שבע, אך על ארץ פלשתים היה ויתור מסוים.

במסגרת הברית מוכיח אברהם את אבימלך "על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך" (בראשית כא, כה). הויכוח אינו על שימוש במים או מיהו שהתאמץ בחפירות הבאר, אלא היכן נמצאת הבאר, בשטחו של מי, כדברי הרד"ק (שם):

וכיון שבאו שניהם בברית ובשבועה טען עליו על מה שעשו לו עבדיו, שגזלו ממנו הבאר שחפר בגבול באר שבע, ובאר שבע סמוך לארץ פלשתים, וחפר שם אברהם באר **כי הוא מהגבול באר שבע**, ועבדי אבימלך גזלוהו ממנו **כי מגבול ארץ פלשתים היא**, ועל הטענה שטען אברהם לאבימלך בזה, הלכו אברהם ואבימלך מגרר לראות שם את הבאר ההיא אם היא מגבול באר שבע או מגבול ארץ פלשתים, ושם היו רועי מקנה אברהם ולפיכך חפר שם הבאר להשקות ממנו מקנהו, ואע"פ שאין כתוב זה, כן נראה כי הלכו שם מפני הטענה שטען עליו אברהם.

על שייכות אזור הבאר הזאת לאברהם מודה אבימלך, "ויאמר (=אברהם) כי את שבע הכבשות תיקח מידי, בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת, ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע".... מפרש הרד"ק: "זוהי היה אות גדול לירש את הארץ". לא ריב על מקורות מים אלא ירושת הארץ.

אך במסגרת ברית זו עם הפלשתים — ונתנית שבע הכבשים לאבימלך — **מוותר אברהם אבינו על ארצם** (פרוש דעת סופרים מציע שכבשים אלו היו מין תשלום עבור הזכות לגור בארצו), כדברי הרשב"ם (בראשית כב, א):

"ויהי אחר הדברים האלה" — מחובר אל הפרשה שלמעלה ... אף כאן אחר שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם, ונתן לו שבע כבשות הצאן **וחרה אפו של הקב"ה על זאת, שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם**, וגם ביהושע מטילים על חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל, והקב"ה ציוה

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

עליהם לא תחיה כל נשמה — לכן והאלקים ניסה את אברהם,
קנטרו וציערו.³³

במדרש נאמר:

אמר לו הקב"ה: אתה נתת לו שבע כבשות חייך שאני משהה
בשמחת בניך ז' דורות, אתה נתתה לו שבע כבשות כנגד כן
הורגים (=פלשתים) מבניך ז' צדיקים אלו הן: שמשון³⁴, חופני
ופנחס, שאול ושלשת בניו. אתה נתתה לו ז' כבשות כנגד כן
מחריבין מבניך ז' משכנות ואלו הן: אהל מועד, נוב, וגלגל, וגבעון,
ושילה ובית עולמים שניים. אתה נתתה לו ז' כבשות כנגד כן
ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חודשים.³⁵

יוצא שכתגמול, כעונש, וככפרה על ברית זו בין אברהם לאבימלך הצטרך
אברהם לעקוד את בנו, היו צריכים ישראל להמתין ליציאת מצרים ז' דורות
(משה דור שביעי לאברהם), היו צריכים למות ז' צדיקים בסוף תקופת
השופטים, נחרבו כל המשכנות והמקדשים, והוגלה ארון ברית ה' בערי פלשתים
ז' חודשים.

וכן כשיצאו בני ישראל ממצרים לא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים, שהיתה
קצרה יותר, כי נכדו של אבימלך היה עדיין חי, והיתה שבועת אברהם מעכבתם
מלהכנס לארצו.³⁶

כמו כן כתוצאה מברית זו, התעכב כיבוש יבוס שבירושלים עד ימי דוד ולא
נכבש ע"י יהושע: "ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם"
(יהושע טו, סג).³⁷ על כך דרש ר' יהושע בן קרחה: "יכולים היו, אלא

33. ראה גם בחזקוני ורבינו בחיי שם.

34. סוטה ט ע"ב: "תניא אמר רבי: תחילת קלקולו ו- של שמשון) בעזה, דכתוב: "וילך שמשון
עזתה", לפיכך לקה בעזה דכתיב: "ויורידוהו עזתה". ואולי ניתן להוסיף לדברי חז"ל אלו
על תחילת קלקולו שהיה בעזה שעצם הגזירה על מות שמשון נבעה מהתייחסותו של
אברהם והברית שכרת עם אבימלך על ארץ פלשתים ובירתה עזה.

35. בראשית רבה נד, ה.

36. בראשית רבה נד, ב; במדבר רבה יד, ה; תנחומא בשלח א; ילקוט שמעוני שם.

37. ראה רש"י ורד"ק שם.

ר' יצחק אמיתי

שלא היו רשאים מחמת השבועה שנשבע אברהם לאבימלך³⁸. ואף לא בימי השופטים: "את היבوسی יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין" (שופטים א, כא), ורש"י: "מבני אבימלך היו, ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד, לפי שעדיין היה נכדו קיים, והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו"³⁹.

אברהם וזרעו קיבלו מספר עונשים על כריתת הברית עם אבימלך והויתור על ארץ פלשתים⁴⁰. ודאי שכשהקב"ה מקנטר ומעניש, אין זה נקם, אלא פעולה בונה ומתקנת⁴¹. שע"י יסורים אלה יוכל זרע אברהם לזכות בפועל בארץ זו. אולי אפשר להסביר שבקבלת כל עונש ועונש התמרקנו מהחטא והתבטלה הברית, וע"כ מוצאים שוב התגברות מחודשת לזכות בארץ פלשת.

נענשנו שה' עיכב את שמחת בני אברהם – יציאת מצרים, עד דור שביעי, דורו של משה. ואכן, שמגיע זמן זה, מתעוררים בני אפרים ויוצאים⁴² אל ארץ פלשת (=גת) "לקחת את מקניהם" (דבה"א, ז כא), אך ניגפים בארצם, כי לא היו בקיאים בארץ זו⁴³. מבחינה מסוימת הותרה שבועת אברהם לאלימלך בימי משה שנאמר: "והעוים היושבים בחצרים עד עזה, כפתורים היוצאים מכפתור, השמדם וישבו תחתם" (דברים ב, כג), ומפרש רש"י: "עוים מפלשתים הם...ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יוכלו ישראל להוציא ארצם מידם, והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם — **ועכשיו**

38. ספרי דברים יב, יז.

39. ראה: שמואל ב ה, ו וברד"ק.

40. כשנזכר במאמרו "חטא" או חסרון כל שהוא באבותינו, ראוי לזכור שמדובר במלאכי עליון, אשר אנו עפר תחת כפות רגליהם, וכל מה שיחשב אצלם כחטא לא היה נחשב לנו עוון כלל (שם משמואל, ויקרא עמ' קלט, קס). בגלל דרגתינו הנמוכה, אך דווקא בגלל גדלותם זו (רמב"ם הל' יסודי התורה ה, יא), הקב"ה מדקדק איתם כחוט השערה (יבמות קכא ע"ב).

41. "כל העונשים מן השמים אינם בדרך נקמה ח"ו, אלא תיקון" (שם משמואל, דברים עמ' קמז; שמות א עמ' ל).

42. ממצרים (ע"פ סנהדרין צב ע"א) או מהמדבר (ע"פ הרד"ק בדה"י ז, כא).

43. רש"י ומצודות בדה"י שם.

אתם מותרים לקחתה מידם⁴⁴.

נענשנו במיתת ז' צדיקים מימי שמשון, ונאמר **שבימי שמשון מתבטלת השבועה לאבימלך** (סוטה י ע"א). מאז שמשון מתחילים הסכסוכים הממושכים עם הפלשתים בתקופה ארוכה (דבר זה מתבטא אולי בהעלאת שערי עזה לחברון ע"י שמשון, שמשון רוצה להחזיר את ארץ פלשתים ובירתה עזה, לזרע אברהם איש חברון).

שתי מפלות נוחל ישראל מיד הפלשתים בימי עלי (שמואל א, ד), ובהם נהרגים חפני ופנחס (שניים מתוך שבעת הצדיקים הנ"ל), ארון ברית ה' נשבה, ונווד בערי הפלשתים ז' חודשים כעונש לברית אבימלך. מיד לאחר שוב הארון לישראל מסופר שנלחמים פלשתים עם ישראל: "וניגפו לפני ישראל ... ויכנעו הפלשתים ולא יוסיפו עוד לבא בגבול ישראל, ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל, ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים מאת ישראל לישראל, מעקרן ועד גת ואת גבולן הציל ישראל מיד פלשתים"⁴⁵. ברית השבועה בין אברהם לאבימלך היתה כתובה על הצלמים "הפסחים והעורים" בעיר יבוס בירושלים שבה ישב זרעו של אבימלך ושבועה זו מנעה את כבוש יבוס שבירושלים בימי יהושע שנאמר: "ואת היבوسی יושב ירושלים לא יוכלו יושבי יהודה להורישם" (יהושע טו, סג), כי אז עוד היה נכד אבימלך חי, ובימי דוד מת ובטלה השבועה.⁴⁶

עם בטול הגזרה, חלה שוב תפנית. לאחר תבוסות ישראל נגד פלשתים, ומות שאול ובניו — יוצאים ישראל ובראשם דוד, ומנצחים את פלשתים. (שמואל ב ה, יז).

44. עיין חולין ס ע"ב, וילקוט שמעוני ח"א תשסה.

45. שמואל א ז, י-יד.

46. רש"י ורד"ק שם.

ר' יצחק אמיתי

2. יצחק אבינו

הרשב"ם (בראשית כב, א) כותב שחרה אפו של הקב"ה באברהם שויתר על חבל ארץ זה, והענישו בעקידת יצחק. על כן לאחר ניסיון העקידה, מתחדשת ההתעוררות לזכות בארץ זו,⁴⁷ כציווי הקב"ה ליצחק שיגור בארץ פלשתים, כי ראוייה לזרעו "עקב אשר שמע אברהם קולי" (בראשית כו, ה), כפירוש רש"י: "כשניסיתי אותו". ופרש הרד"ק: "לפיכך נתתי לו הארץ בשכר ששמע בקולי לכל אשר צויתיו, אפילו לעקוד יחידו".⁴⁸ שליחות זו של יצחק לחבל זה צריכה להיות תיקון ליחסו של אברהם לאזור, כדברי האור החיים הקדוש (בראשית כו, ג):

גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל" – **כי לא החזיק אברהם בארץ פלשתים בחזקה הראשונה, לזה רצה ה' שיחזיק יצחק בה, והוא החזיק בה בחזקה מעולה, שחרש זרע, ולזה דקדק ה' בדבריו לומר "את כל הארצות האל"**.⁴⁹

47. בינתיים מבטלים הפלשתים אף את מה שעשה אברהם – חפירת הבארות. "וכל הבארות אשר חפרו עבדי אברהם סיתמום פלשתים וימלאום עפר" (בראשית כו, טו), כשמטרתם היא "שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו" (רשב"ם), ובפעולה זו מתבטלת שבועתם (בעל הטורים בראשית כו, טו).

48. כשמוזכר יצחק בתפילה נרמז הקשר בין עקידת יצחק לעבודתו בארץ פלשתים: "זען; איה השה לעולה, בשרוהו עבדיו מצאנו מים" (תפילת "למען תמים" להו"ר); "למען הנעקד בשער השמים וחפר בבארות מים" (תפילת "נענה אמונים" להו"ר); "זכור הנוול בבשורת יוקח נא מעט מים, ושחת עורו לשחטו לשפוך דמו כמים, זיהר גם הוא לשפוך לב כמים, חפר ומצא בארות מים" (תפילת "למען תמים" להו"ר).

49. העליה הקיימת בחיוב של אבותינו לדבקות לארץ אולי ניתן לומר ע"פ דברי חז"ל – בנוסף לפשטם "לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה", ולא כיצחק שכתוב בו "כי לך ולזרעך אתן כל הארצות האל", אלא כיעקב שכתוב בו "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה" (שבת קיח ע"ב). אברהם צווה להתהלך בארץ, ודאי שהליכה – למרות שקונה או שמקילה על כיבוש בניו – אינה השתרשות חזקה. יצחק בנו מצווה "שכן בארץ אשר אמר אליך, גור בארץ הזאת... כי לך ולזרעך אתן את כל ארצות האל" כדרשת חז"ל במדרש "עשה שכונה, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב". וליעקב בנו נאמר: "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה", כפירוש רש"י ופרצת "וחזקת".

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

יצחק כאברהם אביו נשלח לאזור זה כדי לחבבו,⁵⁰ כדברי הנצי"ב (העמק דבר, בראשית כו, ג): "כי לך ולזרעך אתן" – "הוא טעם הציווי, גור בארץ הזאת, משום שעליו להראות חביבות הארץ שהוא שלו ושל זרעו".

חשוב לציין כי שליחותו של יצחק אבינו לחבל ארץ פלשתים, כדי להראות חיבתו לאזור, ומאמציו לזרוע ולחרוש, על אף הקשיים, כל זאת עשה אף שיזע שלא יוכל להשאר שם לעד, ע"פ דבר ה' אל אברהם "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם". יצחק כאמור מחזיק בה בחזקה מעולה, שחרש וזרע "זורע ומוצא מאה שערים, ואע"פ שהארץ קשה היא" (רשב"ם, בראשית כו, יב).

ה' מצוה את יצחק אבינו לשכון – ולישב חבל ארץ זה.⁵¹ "גור בארץ הזאת" "בארץ פלשתים" (רמב"ן), כדברי המדרש "עשה שכונה בא"י, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב", כשהציווי נובע מכך שהאזור הוא חלק מארץ ישראל.⁵²

50. בכל הפרשה של יצחק בארץ פלשתים מודגשת "הארץ" רבות, ועל ארץ זו היה אף מאבק בין רועי יצחק לרועי אבימלך (בראשית כו) "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון... וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה" (שם א). "וירא אליו ה', ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך". (שם ב) "גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך, כי לך ולזרעך אתן את כל ארצות האל, והקימותי לך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך". (שם ג). "והרביתי את זרעך... ונתתי לזרעך את כל ארצות האל, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ" (שם ד). "ויזרע יצחק בארץ ההיא, וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'" (שם יב). "ויעתק משם, ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה, ויקרא שמה רחובות, ויאמר: כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ" (שם כב).

51. לגבי מיקומה של גרר חלוקים החוקרים, אך לדעת כולם שכנה גרר מדרום לעזה בין עזה לבין נחל מצרים. וכך כותב החוקר בר דרומא, (וזה גבול הארץ, עמ' 109): "גרר – מקומה על פני הקו צידון – עזה, מדרום לעזה כלומר על חוף הים, או בסמוך לחוף, אי שם מדרום לעזה, בארץ פלשתים והעוים". ור' יצחק גולדהר, (אדמת קודש, עמ' קמה), כותב: "...מאשקלון בואכה עזה והלאה כל הנוה גרר גרדיקי עד נחל מצרים". וכן מסומנת גרר – במפת ר' יחיאל בר יוסף (משנת ת"ר) – דרומית לעזה וצפונית לנחל מצרים. ראה עוד: ד"ר אריה קימלמן, "ישובי אבותינו בחצי האי-סיני", המעיין, (טבת תשמ"א), בפרק "נחל גרר, גרר, ותקופת האבות", הכותב שואדי אל עריש הוא נחל גרר.

52. כדברי הספרי (דברים א, ח) "עמד יצחק והשביחה". הרד"ק (שם) ש"ארץ פלשתים מארץ כנען היא". האור החיים הקדוש (שם ג) "ארץ פלשתים בכלל נתינת הארץ היא, ולזה ג"כ הסכים הרמב"ן". רבי אברהם בן הרמב"ם (בראשית כו ב-ג) "...ולזרעך נתתי את הארץ

ר' יצחק אמיתי

מטרת יצחק בכל פעילותו בארץ פלשתים לא היתה סתם חיפוש פרנסה ובארות מים לצאנו. יצחק פועל מתוך שקושר כל תקוותו והבטחתו בהנחילו את הארץ הקדושה לבניו.⁵³

גם המאבקים והעייכובים שהיו לאברהם בארץ פלשתים וכן אלה של יצחק בנו היו **נסיין מהקב"ה** לראות את מידת קישורם לארץ, ובטחונם בהבטחת ה' כי הארץ להם היא. כדברי האור החיים הקדוש (בראשית כו, יז) "... כי עשה ה' ככה לנסיין, שהגם שאמר לו ה' 'לך ולזרעך אתן את כל הארצות' אעפ"כ לא יתנוהו אפילו לשבת שם כאחד העם, אם לא יהרהר אחר השכינה, וכמו כן עשה לאברהם". וה' אף מעודדו שלמרות כל הקשיים יוכל לרשת את הארץ (האברנאל שם).

יצחק מצליח בארץ ומחזיק בה, דבר הגורם לפלשתים לגרשו "לך מעמנו, כי עצמת ממנו מאוד" (בראשית כו, טז), ובכך "הופר הברית בין שניהם (בין אברהם ואבימלך), ובטלה השבועה שנשבעו, שכיוון שאבימלך הפר בריתו, תו אין בני אברהם בכלל השבועה".⁵⁴

יצחק נסוג בהדרגתיות מכל ארץ פלשתים עד אזור באר שבע ושוב כורת ברית עם אבימלך. נסיגת האבות גורמת שאף לבניהם יהיה קשה לאחוז בחבל זה. "ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר: לנו המים" (בראשית כו, כ) מפרש הרד"ק: "כמו שכתבנו בדבר אברהם עם אבימלך כי היתה מחלוקת ביניהם. אם אותה באר מגבול גרר או מגבול באר שבע, כן עתה נפלה מחלוקת בין רועי גרר לבין רועי יצחק". וכן מפרש עקידת יצחק: "ורועי גרר אומרים: לא, כי לנו הארץ, כל תולדותיה".

וממשיך שם הרד"ק "ויקרא שם הבאר עשק" — קרא לה שם **לפי שהיום או מחר כשיגדל כחו עליהם – לא יוכלו לומר רועי גרר כי לנו הבאר בלא שום ערעור**". ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקראו שמה שטנה. ויעתק

הזאת וארץ פלשתים נכללת בגבול זה". וכן דעת הזקנים מבעלי התוס' (שמות יג, יז). ביאור החדש (בראשית כו, ג) "כי גם ארץ פלשתים בכלל א"י". פרוש פנים יפות (שמות טו, יד). ובמהרש"א (חולין ס ע"ב) "דכל ארץ פלשתים מארץ כנעני תחשב כמפורש בספר יהושע".

53. הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק, במכתבו המובא בספר לנתיבות ישראל ב עמ' קסז.

54. משך חכמה בראשית כו, לג.

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

משם – **"העתיק כל חפירתו משם, ורחק מעט מגבולם במקום שלא יוכלו לערער"**.⁵⁵...ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה" – כי הדבר היה גלוי, ואין במקום ההוא ספק כי מבאר שבע הוא ולא מגרר". ואז אומר יצחק "כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ".

ומסכם הרד"ק:

וכל הסיפורים האלה בחפירת הבארות וקריאת השמות, להודיע כי בא"י המוחזקת היה חופר בארות כרצונו ואין מוחה בידו, וכן קרא שמות כרצונו והיו בני המקום קוראין אותן כן, וכן אברהם כמו שכתבנו. **וכל זה היה להם לאות ולסימן מה שיעדם האל לתת הארץ לזרעם. אבל פלשתים אע"פ שהוא מא"י לא הוחזקה בידם, לפיכך רבו עמהם על הגבול. וכל זה להודיעם⁵⁵ שלא תהיה מוחזקת בידם כולה, אע"פ שחלוקה לא הוחזקה בידם עד האחרונה לימות המשיח,**⁵⁶ כמו ארץ שלוש גויים את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני.⁵⁷

55. וניתן לומר שכמו שמצאנו באברהם שהלך בארץ כדי שתהיה נוחה להיכבש לבניו וב"ב ק ע"א) ויעקב התחיל בקניית חלקת השדה בשכם לעשות סימן לבניו שיתנו את ליבם להשלים מקנתו (הרב אלקלעי). כן יצחק בחופרו את הבארות עשק ושטנה בארץ פלשתים – אף שהוא לא זכה בחבל זה – בכ"ז התחיל בכך בשבילנו את הירושה כדברי בעל חידושי הרי"מ מגור (ספר הזכות, ליקוטים לפרשת תולדות) הכותב – אמנם על דרך החסידות: "עניין הבארות אשר חפרו אבות הקדושים, הכל היה עבורנו... והרי יצחק היה יכול לחפור מיד באר הרחובות, ולמה חפר בארות שרבו אתו, אולם הכל היה עבורנו כדי להקל לנו .. וכל מעשה האבות כן היה". וכן בכל מעשינו היום, ההצלחה מובטחת. כל הייסורים למען השייבה בארץ זאת, כל הפעולות ואף המכשולים, כולם מצטברים יחד למלא את כוס הזכויות שצריכים ישראל לעבור כדי לזכות באזור.

56. כידוע מעשה אבות סימן לבנים כדברי הרמב"ן (בראשית יב, ו) "כי כאשר יבואו המקרה לנביא משלושת האבות- אבותינו לחבל ארץ זה סימן יש בו אף לבנים. בהלחם אברהם עם המלכים נאמר "וירדוף עד דן" (בראשית יד, יד) ומפרשים חז"ל (סנהדרין צו ע"א) "שם תשש כוחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל". וכשתשש כוחו של אברהם שם, לא המשיך להתקדם, ואולי ע"כ לא נכבש האזור שמצפון לדרך במשך תקופות רבות, גם אנו בתקופתנו אנו, כי הלא הילוכו של אברהם גורם שתהיה נוחה לבניו להיכבש (ב"ב ק ע"א), ומקום שנמנע מלילך בו קשה לנו לכובשו.

57. קיים דמיון בין ארץ פלשתים לארץ שלוש הגויים, את שתיהן הפסדנו זמנית בגלל חטאי המדבר. כשם שהאזור הדרומי, מנחל מצרים עד עזה, לא נכבש בגלל חטא העגל, למרות

ר' יצחק אמיתי

אף רבי אברהם בן הרמב"ם (בראשית כו, ב-ג) מבין ששליחות יצחק לארץ פלשתים נובעת מכך שרק לעתיד יזכו לרשת ארץ זו: "ואמר אבי אבא ז"ל שטעמו, כי במאמרו יתעלה' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל" ראיתנו על הגאולה לעתיד, שהרי ישראל לא כבשו ארץ פלשתים בזמן העבר, והוא מאמרו ' והקימותי את השבועה אשר נשבעתי' – רמז למה שהבטיח לו וכתת עמו ברית עליו ואמר לו 'לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת', וארץ פלשתים נכללת בגבול זה, וכבר אמר בספר יהושע סיוע לזה והוא 'מן השיחור אשר על פני מצרים לכנעני תחשב סרני פלשתים', ואיני יודע אם הוא חידושו ז"ל או מאיזה מאמר חכמים".

יתכן ומקור דבריהם של רבי אברהם בן הרמב"ם והרד"ק הללו הם במדרש לקח-טוב לפרשת דברים "אל תתגרו בס, כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל"- "ר' מאיר אומר: עד שידרוך כף רגלו של משיח, שנאמר בו: דרך כוכב מיעקב", שנאמר: "וירשו הנגב את הר עשיו, והשפלה את הפלשתים".

שבתחילה תוכנן להיכבש, כך מוצאים שבגלל חטא המרגלים לא כבשו ארצות שלשת העמים עמון, מואב, ואדום למרות שהיו אמורים להיכבש, ושרק בשלב מאוחר יותר נזכה לרשת אותן (עיין במדבר רבה יד, ה). כמו כן קיים דמיון בין שני אזורים אלה (בין ג' ארצות אדום, מואב, ועמון לבין פלשת) שהיתר כיבושם מותנה בכך שהם יתחילו במלחמה (עיין בראשית רבה עז, יג לגבי ג' ארצות ובסוטה י ע"א רש"י ד"ה "הוחל השבועה" לגבי פלשת). וכל עוד לא יפרצו הם את גדר הברית לא כובשים את ארצם על כן לאחר שפרצו הגדר והותר כיבושם מתייחסים אליהם באכזריות מיוחדת – שלא מוצאים בשאר העמים – כפסק הרמב"ם שרק להם אין קוראים לשלום (הל' מלכים ו, ו), ומוצאים שדוד מתאכזר בעיקר לשלושת עמי עבה"י, וכן מוצאים אכזריות מיוחדת לפלשתים כדברי שאול (שמואל א יח, כה-כז) "אין חפץ למלך במהר, כי במאה ערלות פלשתים... ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים מאתיים איש ויבא דוד את ערלותיהם" ומעשה שמשון בפלשתים. וכן עיקר כיבושם בידנו לא יהיה אלא ימות המשיח (הרד"ק בסכמו את פרשת הבארות בין יצחק ואבימלך בראשית כו, כג) כנבואת ישעיהו: "ועפו בכתף פלשתים ימה, יחדיו יבוזו בני קדם, אדום ומואב משלוח ידם, ובני עמון משמעתם" (ישעיהו יא, יד. ועיין רש"י ומצודות).

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

כריתת הברית – אברהם ואבימלך – אשר ה' חרה אפו עליה, וגזר עונשים רבים לתקונה – בטלה סוף סוף ע"י הפלשתים בעקבות גרוש יצחק, והנה יצחק שוב כורת את אותה הברית.⁵⁸

ברית זו מבוארת בפרקי דרבי אליעזר פרק לו:

"ויאמרו: ראה ראינו כי היה ה' עמך" (בראשית כו, כח) אמרו: אנו יודעים שהקב"ה עתיד ליתן לזרעך את כל הארצות הללו, כרת עמנו ברית שאין ישראל יורשים את ארץ פלשתים. מה עשה יצחק: לקח אמה אחת ממתג חמור אשר היה רוכב עליו ונתן להם לאות שיהא ביניהם ברית שבועה, וכשמלך דוד, רצה לבוא בארץ פלשתים, ולא היה יכול לכנס מפני ברית יצחק, עד שלקח מהם אות ברית שבועת יצחק, שנאמר: "ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים" (שמואל ב ה, א) וכתוב: "ויכנעו הפלשתים" (שמואל א ז, יג).

גם ביצחק שנשלח לתקן את "ויתור" אביו ביחס לחבל זה – מוצאים כאמור "ויתור" המשפיע לדורות.

3. יעקב אבינו עוקר נטיעות אברהם

בסיום כריתת הברית של אברהם ואבימלך נאמר "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' א-ל עולם" (בראשית כא, לג). נטיעות האשל – למרות שיש בה לפי חז"ל הכנסת אורחים וכדומה – יש בה אף עדות שמקום זה באר-שבע של אברהם הוא. וכך כותב הרד"ק (שם): "ויטע אשל – נטע שם נטיעה סמוך לבאר שתהיה לו לעדות, כי נשאר הבאר לו בלא מחלוקת".

58. כדברי הרמב"ן בראשית כו, כט. העונש הקרוב ימשך עד ימי משה (כהסבר הנ"ל למדרשים, שבגלל שבע הכבשים נדחית גאולת מצרים עד דורו של משה, דור שביעי לאברהם). ואולי ע"כ נאמר "ויקרא אותה שבעה (ע"ש "הברית" – רש"י), על כן שם העיר באר שבע, עד היום הזה", הכוונה עד ימי משה (עיין הערת הרב יהודה קופרמן למשך חכמה שם). זה ששתי בריתות נכרתו באותו מקום אף זה אינו במקרה ומתכונתו של המקום הוא, כדברי האברבנאל "כי זימן הקב"ה שבאותו מקום שנשבעו אברהם ואבימלך נשבעו ג"כ יצחק ואבימלך".

ר' יצחק אמיתי

נטיעות אלו צריכות תיקון גדול, כי כמו שמבטאות הן את בעלותו של אברהם אבינו על באר שבע, כך מזכירות הן כנ"ל את הויתור שויתר אברהם באותו מעמד על ארץ פלשתים, ואת חרון אף ה' על כך. ע"פ זה ניתן אולי, להבין את מעשהו של נכדו, יעקב.

"ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה-שבע" (בראשית מו, א). "להיכן הלך? א"ר נחמן: שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע, שנאמר: ויטע אשל"⁵⁹ ונטעם במצרים⁶⁰ או בסיני.⁶¹

יעקב אבינו עוקר נטיעותיו של אברהם סבו המבטאות את הברית עם אבימלך, ונטעם בצד השני של ארץ פלשתים בסיני או במצרים.

ו. עיכוב בירושת חבל ארץ פלשתים

כשהקב"ה התגלה למשה, אומר לו: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. וגם הקימותי את בריתי איתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה" (שמות ו, ג-ד).

מקשה האור החיים הקדוש מהי התזרה "את ארץ כנען" את ארץ מגוריהם אשר גרו בה? ומתרץ ש"אולי נתכוין להוסיף ארץ פלשתים וכו'..." לפי דבריו הקב"ה מודיע למשה על הבטחתו לתת לישראל את ארץ כנען, ובפרט את ארץ פלשתים "היא ארץ מגורי אבותינו אשר גרו בה".

הגר"א אומר שמצאנו בתנ"ך, שכאשר מונים את האומות, לעיתים מונים שישים, לעיתים שבעים, ולעיתים שבעים ושתים, ומספר עמי כנען מצאנו לעיתים י"ב, י', י"ז, ו' או ה' עמים. ומסביר הגר"א: "כי מן ע' אומות — שישים סובבים לארץ ישראל, ועשרה יושבים בארץ ישראל, ועוד שניים

59. בראשית רבה צד, ד.

60. רש"י שמות כה, ה.

61. ראב"ע שם. ומחלוקת זו תואמת את מחלוקתם ביחס לנחל מצרים. (במדבר יד, א).

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

הם סיני וצידון,⁶² **סיני יושב על גבול דרום**, וצידון על גבול צפון, **והם נכללים בתוך ארץ ישראל, ולעתיד יתווספו אלה הב' אומות על נחלת ארץ ישראל**, וסיני יושב בדרום כמו שכתוב (ישעיהו מט, יב) "אלה יבואו מארץ סינים" וכן כתוב ביחזקאל "שיתוסף לדרומה ולצפונה"⁶³. גאולת "ארץ סינים" באה כשהקב"ה מוחל סופית על חטא העגל.⁶⁴

ארץ סיני שבדרום וצידון שבצפון **נכללות בתוך ארץ ישראל**,⁶⁵ אך בעבר לא יכלו לזכות בהם.

השפתי כהן (שמות לב, לא), מנמק מדוע לא זכינו אז בכל חלקי ארצנו,⁶⁶ ותולה זאת בעוון העגל. וכן כותב על הפסוק: "אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלוהי זהב" — "אמר לאברהם לזרעך נתתי **מנהר מצרים** עד נהר פרת" **ולא נתן להם אלא מהירדן עד עזה**, אבל לעתיד תרבה הדעת שנאמר 'ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים'... וירשו ע' אומות".

יוצא שבעוון הקלקול הרוחני שבחטא העגל לא זכו ישראל למרות ההבטחה לכבוש בדרום את האזור **שמנהר מצרים עד עזה**. ורק לעתיד כשיתוקן קלקול העגל ע"י ש"מלאה הארץ דעה את ה'" יושלם הכיבוש. אם כן חבל

62. י"ב בני כנען נחלו את הארץ. (פשטים ורמזים - האיזינו). סיני וצידון הם מבני כנען (בראשית י, טו-טז).

63. אדרת אליהו במדבר כג, ט; דברים לב, ח; דה"א א, יג.

64. ישעיהו מט, טו בתרגום.

65. יש לברר את היחוד שיש לפלשתים עם צור וצידון, שכן מוצאים אנו בתנ"ך קשר רב ביניהם. הסימן לגבול ארץ כנען הוא "מצידון בואכה גררה עד עזה" (בראשית י, יט). הנביא ירמיהו נתנבא "על היום הבא לשדוד את פלשתים, להכרית לצור ולצידון כל שריד עזר, כי שדד ה' את פלשתים שארית אי כפתור..." (ירמיהו מז, ד) (ועיין ביחזקאל כה-כז). הנביא יואל אומר "וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת, הגמול אתם משלמים עלי..." (יואל ד, ד). הנביא זכריה מנבא על צור וצידון יחד עם אשקלון, עזה ועקרון ערי פלשתים (ט). בספר תהילים נאמר בין כל העמים "פלשת עם יושבי צור" (תהילים פג, ח) "הנה פלשת וצור עם כוש..." (תהילים פז, ד).

66. למרות הבטחת הארץ לאבותינו יש שלא היו רשאים לכבוש הארץ או חלקים ממנה לזמן מה, כפירוש ה"ביאור חדש" ש"הקפיד יעקב להיקבר דווקא במערת המכפלה כדי להיקבר בקרקע שלו, כי אע"פ שנתן ה' לאבות את הארץ, מ"מ לא היו רשאים לכבשה עד הזמן המוגבל, כפי שנאמר "כי לא שלם עוון האמרי עד הנה" (בראשית מז, ל).

ר' יצחק אמיתי

ארץ זה כלול בארץ ישראל (כדברי הגר"א) והיה אמור להינתן לנו, אלא שבחולשתנו לא זכינו בו, וכשנתקן נירש.

ז. דברי חז"ל על אזור ארץ פלשתים

למרות שהאזור הוא ודאי בגבולות הארץ הקדושה, אך אינו כעיקר ארץ ישראל (כפי שהתברר לעיל), כפי שעולה מדברי חז"ל.

נעייין במספר מקורות בגמרא ובמדרש:

א. מדברי דוד המלך ע"ה "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לאמר לך עבוד אלוהים אחרים" (שמואל א כו, יט) למדו חז"ל שהדר בחז"ל כאילו עובד ע"ז (כתובות קי ע"ב), ודברים אלו של דוד המלך נאמרו בארץ פלשתים.

ב. אזורנו נקרא בלשון חז"ל גרר או גרדיקי, כפי שבררנו לעיל שאזור גרר הוא בין עזה לנחל-מצרים. בגמרא בכתובות (שם) מובא שבני הזוג כופין זה את זה לעלות מחז"ל לא"י, אפילו מנווה היפה לנווה הרעה. היכן יש נווה רע בא"י? "ר' דוסתי בשם ר' שמואל בר נחמן: מפני מה לא גזרו (=טומאת ארץ העמים) על הנווה שבגרדיקי (=היא אזור גרר)? — "מפני שהוא נווה רע" ("ואין דרך בני האדם לדור שם" — עץ יוסף) "ועד היכן? — ר' חנינה אמר: עד נחל מצרים".⁶⁷ ועל כן מפרש רש"י: "ויזרע בארץ ההיא" (בראשית כו, יב) "הארץ הקשה".⁶⁸

ג. העופות בבבל שמנים מעופות שבארץ ישראל, מפני שעופות בבל לא גלו ממקומם, מה שאין כן עופות א"י שגלו. אך עופות שב"מדבר עזה" לא גלו מארצם, ועל כן שמנות יותר מעופות שבבבל (שבת קמה ע"ב), כי הן מארץ פלשתים שבא"י.⁶⁹

ד. "תניא: אמר רבי אליעזר בר' צדוק: מקום היה בתחום עזה, והיו קורין אותו חורבתא סגורתא. אמר ר' שמעון איש כפר עכו. פעם אחת הלכתי לגליל

67. בראשית רבה סד, ג; ירושלמי שביעית פ"ו ה"א.

68. פרוש קב-ונקי לירושלמי שביעית עמ' שמא.

69. רש"י ומהרש"א שם.

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

וראיתי מקום שמציינין אותו, ואמרו אבנים מנוגעות פינו לשם⁷⁰. האבנים הננוגעות בצרעת היו מפנים למקום בגליל, ובמקום בתחום עזה היו הריסות בית מנוגע שנותץ. מקומות אלה טמאים הם, ודוקא לשם היו משליכים את האבנים הננוגעות.

ה. משום יישוב א"י אין מגדלים בהמה דקה בא"י, "אבל מגדלין בסוריה ובמדבריות של א"י,⁷¹ במדבר שביהודה ובמדבר שבספר עכו"⁷². מדבר יהודה אולי הכונה למדבר שבנחלת שבט יהודה, והוא סיני שבאזורינו כדברי המדרש שבגאולה האחרונה כגאולה הראשונה הקב"ה מוליך את ישראל במדבר-יהודה.⁷³

ו. אין ממנים זקנים בחו"ל, אבל ממנים זקנים בחו"ל — על מנת לחזור. "ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה ומנוניה (=ומנוהו) על מנת לחזור. ר' זמינא הוה בצור ומנוניה על — מנת לחזור"⁷⁴.

ז. לגבי יו"ט שני של גלויות, שיטת הרמב"ם היא שקנה המידה אינו א"י או חו"ל, אלא האם בזמן שקידשו עפ"י הראיה היו השלוחים מגיעים לשם, וע"כ "אם אותו המקום מסוריה כגון צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן, או מחו"ל כגון מצרים, עמון, ומואב וכיוצא בהן — עושין כמנהג אבותיהן שבידיהן אם יום אחד — יום אחד, ואם שני ימים — שני ימים"⁷⁵. החזו"א מסיק בדברי הרמב"ם שאין צורך לפי זה לעשות בא"י שני ימים אלא בעיר שנתחדשה במדבר א"י, או שידוע שבזמן הראיה היתה "עיר של נוכרים"⁷⁶.

כשחז"ל באים לדון בדיני עיר שיש בה עובדי ע"ז, מביאים דוגמאות מעזה ומצור דוקא. עיר שיש רק בתוכה עבודת כוכבים — מותר לשאת ולתת עם בגויים שמחוצה לה. מהו המרחק הנצרך בין השוק והעיר כדי שיהיה נחשב

70. תוספתא נגעים ו, א; סנהדרין עא ע"א. ראה במאמרו של הרב יהודה זולדן "עזה במשנה ובתלמוד" בספר זה.

71. משנה בבא קמא, פ"ז מ"ו.

72. בבא קמא עט ע"ב.

73. ילקוט שמעוני הושע רמז תקיח, עיין שם.

74. ירושלמי ביכורים ג, ד. ראה במאמרו של הרב יהודה זולדן (לעיל הע' 70).

75. רמב"ם הל' קידוש החודש ה, ט-יב.

76. חזו"א מעשרות סימן ט, ובחזו"א לרמב"ם הל' קידוש החודש, שם.

ר' יצחק אמיתי

השוק כמחופץ לה? — "אמר רשב"ל משום ר' חנינא : כגון עטלוזא של עזה".⁷⁷ ומפרש רש"י: "עזה - עיר של פלשתים והיה בה עבודת כוכבים. "ואיכא דאמרי, בעא מיניה רשב"ל מר"ח: עטלוזא של עזה מהו? — אמר לו : לא הלכת לצור מימך, וראית ישראל ועובדי כוכבים ששפתו שתי קדרות על גבי כירה אחת ... " (מפרש רש"י : "צור — עיר שישראל ועובדי כוכבים דרים דם").

ח. אזור עזה בנחלת יהודה

לדרום הארץ סגולה לעיסוקים רוחניים "הרוצה להחכים ידרים" וכדברי הנצי"ב ש"נגבה הוא יותר מסוגל לעבודת הקורבנות... שדרום א"י מסוגל יותר לתורה".⁷⁸ בדרום א"י שוכן שבט יהודה.⁷⁹

קדושה מיוחדת יש בנחלה זו על פני שאר הנחלות,⁸⁰ עד שדוקא "עתידה ארץ יהודה להיות קודש לה' כירושלים, שיוכלו לאכול בה קדשי קודשים".⁸¹ נחלת שבט יהודה מתפרסת מירושלים בצפון דרך הר חברון והנגב, ובאר שבע בדרום, עד נחל מצרים במערב.⁸²

ייתכן שבנחל יהודה יש חלוקה פנימית — א. אזור ההר מירושלים בצפון עד להר חברון בדרום. ב. הנגב ובאר שבע. ג. פלשת, אזור החוף, מערב הנגב. לגבי שני האזורים הראשונים (הר חברון והנגב) על חברון נאמר שהיא

77. עבודה זרה יא ע"ב.

78. העמק דבר בראשית יב, ט.

79. "כל המקודש מחבירו - חרב יותר מחבירו, ירושלים יותר חרב מן הכל... וארץ יהודה יותר מן הגליל..." (אגרות הרמב"ן לבנו נחמן) (כתבי הרמב"ן ח"א עמ' שנז), ע"כ לא עבר איש ביהודה נ"ב שנה (שבת קמה ע"ב) אך בגליל נשארו יהודים (שו"ת ישועות מלכו, יו"ד, סימן סז).

80. "...ודאי שאין קדושת שוות ממש לקדושת א"י, והרי בארץ כנען גופה חלק יהודה קדוש יותר מחלק גליל, וכ"ש ארץ סיחון ועוג שלא נחשב רק לטפל ארץ ישראל" (שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סימן סז).

81. מהרש"א פסחים נ ע"א ד"ה אלמא.

82. "ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחתם...ועבר עצמונה ויצא נחל מצרים והיה תוצאות הגבול ימה זה יהיה לכם גבול נגב: (יהושע טו, א-ד). "יהודה בדרום ארץ ישראל סמוך לספר" (הגר"א, אדרת אליהו, דברים לג, כב).

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

פסולת⁸³ של א"י, וכן נאמר על הנגב (רש"י במדבר יג, יז). ואולי חלוקים הם במדרגותיהם הרחוניות שלמרות ששניהם קדושים בקדושת נחלת יהודה – בכ"ז אין הנגב כהר חברון,⁸⁵ שהרי מצאנו מעלות בנחלת יהודה על שאר א"י שרק בה מעברין את השנה (סנהדרין יא ע"ב) ושקורעין על עריה בחורבן (מועד קטן כו ע"א). והטעם הוא משום שכנות למקום המקדש, או משום שעיקר המלוכה היתה שם.⁸⁶ טעמים חשובים אלו שייכים דוקא בהר חברון ולא בארץ הנגב.⁸⁷ ואולי נחלת יהודה היא כבהמ"ק, (וכדברי המהרש"א הנ"ל באכילת קדשי קדשים שנאכלים רק לפני מן הקלעים), ובמקדש יש קודש ויש קודש קודשים, וכך יש את הנגב ומעליו הר חברון והגבול שביניהם הוא העיר דביר כפי שבמקדש המחיצה שבין קודש לקודש קודשים נקראת דביר.⁸⁸ לגבי האזור השלישי⁸⁹ חוף הים – פלשת, ראינו (לעיל) שטומאתה וקליפותיה

83. בירושת הארץ בגורל "מי שעלה חלקו בסמוך לירושלים מתחשב בערך השווי עם מי שעלה גורלו ברחוק מירושלים, שהרחוק גרוע הוא, מפני שרחוק הוא מביהמ"ק ומפני שקרוב הוא לארץ העמים, ולכן היה סאה ביהודה שוה חמש סאין בגליל, מפני שיהודה קרובה לירושלים, וגליל רחוקה" (תורה תמימה, במדבר כו, כז). וא"כ תמוה איך שיהודה הקרובה ביותר לירושלים – קיבלה מהשטחים הגדולים ביותר, אלא שאולי דבר זה נובע מכך שאזורה חברון ונגב הם פסולת של א"י. ודוקא ע"י פסולת זו לומדים שבחה של א"י כדברי הספרי " והלא דברים ק"ו... אם חברון פסולת של ארץ ישראל הרי היא משובחת ממשובחת של ארץ מצרים, ק"ו לשבח של א"י...".

84. ספרי תחילת עקב, רש"י דברים יא, י.

85. עיין מאמרו של ר' יואל בן נון "יעלה ויבוא" (עלון שבות ב' ב').

86. פאת השולחן ג, א.

87. אולי יש להציע אבחנה זו בתוך ארץ יהודה גם בגלל שלכאורה מוזר הדבר שעל ערי בנימין הסמוכות לירושלים לא יקרעו ("ערי בנימין פטורות מקריעה" קונטרס "דרישת צבי" לגר"ז גרוסברג – ירושלים תש"א), ולעומתם על ערי יהודה שבנגב הרחוק יקרעו, כשהטעם לקריעה על הרי יהודה דוקא הוא "מפני שקרובות לירושלים" (הלבוש).

88. מגילה י ע"ב, רש"י ד"ה לפני הדביר; רש"י מלכים א ה, טז; כתובות קו ע"א.

89. וכמו שדוקא מהר-חברון ומהנגב – הפסולת של א"י – לומדים את שבחה של הארץ, כן אף מאזור זה, כדברי חז"ל (סנהדרין קיב ע"א) "בברכותיה של א"י בית-סאה עושה חמשת ריבוא כורין, בישיבתה של צוען בית-סאה עושה שבעים כורין... כתיב "ויזרע יצחק בארץ ההיא, וימצא בשנה ההיא מאה שערים". ובמדרש תנחומא (קדושים י) נאמר ששלמה המלך עמד על טיבה של א"י, וידע איזה גידול חקלאי מתאים לכל אזור בארץ, וכדוגמה לכך נאמר שידע שעל ציר ירושלים-כוש ראוי לגדל פילפלין ומערב הנגב עובר בקו זה. זהו הגידול המתאים לאזור זה, מה לומדים אנו מפילפלין אלו? "ר"מ

ר' יצחק אמיתי

קרובות לארץ מצרים, קדושתה כביכול נמוכה מקדושת שאר נחלת יהודה,⁹⁰ בהשוואה למקדש – כקדושה שמחוץ להיכל – כקדושת חצר העזרה שבתוך הקלעים.⁹¹

ט. חורבן ובנין

ישעיהו מנבא על הפלשתים הששים על מות אחז המלך " אל תשמח פלשת כלך, כי נשבר שבט מכך" (ישעיהו יא, יד). ופירש רש"י: "כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם". ומתרגם התרגום: "הרי מבניו של ישי יצא המשיח שיעבוד בכם כנחש פורח".⁹² וכך מתאר סויר לפני כמאה שנה "אשקלון הקדומה החרובה עתה נתקיים בה כל נבואת צפניה" (ב, ד). "ואשקלון לשממה" "כי נותרה הארץ במדבר מבלי איש אין בה רק חרבות רבות מהיכלות גדולות".⁹³ וכשם שנתקיימה נבואת צפניה על חורבן חבל זה, יודעים אנו שתתקיים נבואתו על הבניין "והיתה חבל הים נות כרת רועים וגדרות צאן, והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון, בבתי אשקלון בערב ירבצון כי יפקדם ה' אלוהיהם ושם שבותם" (צפניה ב, ו-ז). ונבואת ישעיהו יא, יד: "ועפו בכתף פלשתים ימה יחדיו ובזו את בני קדם...", וכפירוש רש"י: "יעופו ירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של א", ויכבוש את ארצם".

אומר... "ונטעתם כל עץ מאכל" – עץ שטעם עצו ופריו שווה – הוי אומר זה פילפלין, ללמדך שהפילפלין חייבים בערלה ואין ארץ ישראל חסרה כלום" (סוכה לה ע"א). מהפילפלין לומדים את סגולת הארץ שאינה חסרה כלום.
90. עיין מהרש"א שבת קמ"א ע"ב ד"ה למדבר עזה, שבו רואים שאזור עזה ופלשת אין דינם ככל נחלת יהודה.
91. בראשית רבה סד, ג.
92. "ועם היות שכבר נמחו מן העולם שמות האומה האלו וארצותיהם... לפי שסנחריב בלבל את העולם – הנה הנבואות באו על הארצות ההמה, כפי מה שנקבו בשמות בימים ההם" (אברבנאל, במדבר כד, יד).
93. ספר שערי ירושלים, עמ' 26.

חבל עזה – אתגר מימי בראשית

לגבי מדבר סיני בכללותו "המדבר הזה לא ראוי למגורים",⁹⁴ "אך עתיד המדבר להיות ישוב".⁹⁵ ומבשרים לנו ש"אנו עתידים לעבור באלו המקומות בבוא משיחנו",⁹⁶ "המדבר שהלכו בו ישראל ממצרים לארץ ישראל, אינו מקום ראוי לישוב, ואלה המסעות לישראל במדבר היו רמז לעתיד... כן בגאולה העתידה ביציאתם מהגלות... וביאם ה' אל מדבר העמים ויחנם שם".⁹⁷ "וכשם שיצאו ישראל בגאולה הראשונה ממצרים אל המדבר — כן בגאולה האחרונה עתידים שיצאו הרבה מישראל אל המדבר, ויעברו במקומות האלה, והקב"ה יכלכלם וינהלם שם".⁹⁸

י. אתגר לזמננו

אזור "פלשת" — אשר הינו חלק מארץ ישראל שהובטחה ושייכת לעם ישראל, הינו מאז ימי בראשית חבל ארץ **אתגרי**. כבר אבותינו הקדושים התיישבו בו כדי להראות חיבתם לארץ. אך דור אחר דור התקשו להחזיק בו חזקה גמורה. מצב זה נמשך במשך כל הדורות, ואנו ננס על גבי ענק, לאחר ובזכות כל עמל אבותינו⁹⁹ זוכים בעז"ה להשלים את הקנין והחזקה. אף בדורנו נדרשים אנו לנכונות, מסירות ומאמץ לרשת אזור יקר זה, וב"ה שבזכות כל דורות קדמונינו, **יש בנו את הרוח והכח לעמוד במשימה זו.**

94. רבינו בחיי תחילת מסעי, ובמדבר לג, ב.

95. במדבר רבה כג.

96. במדבר לג, א, רבינו אפרים.

97. אברבנאל שם.

98. רבינו בחיי שם.

99. ע"פ שם משמואל דברים עמ' ר.